

100 jaar Rerum Novarum

In 1891 verscheen de encycliek *Rerum Novarum*. Daarmee sprak de rooms-katholieke kerk zich voor het eerst uit over de inrichting van de economie. Een opmerkelijk feit in die dagen, omdat voor velen de kerk haar leidende rol in de samenleving had verloren en bij deze gelegenheid niettemin met een eigen sociaal plan voor de maatschappij kwam: een derde weg ten opzichte van het Marxisme en het kapitalisme. Daarmee was *Rerum Novarum* een pleidooi voor een kerkelijk geïnspireerde maatschappij. Sedertdien heeft deze encycliek de gemoederen danig beziggehouden. Bij gelegenheid van de veertigste verjaardag publiceerde Paus Pius XI de grote sociale encycliek *Quadragesimo Anno* (1931), waarin deze gedachte wordt uitgewerkt in een pleidooi voor solidarisme en corporatisme. Hieruit sprak een zekere heimwee naar de middeleeuwen toen deze nog een maatschappelijke functie hadden. Onbedoeld hebben de fascistische en nazi's hiervan dankbaar gebruik gemaakt¹. Opmerkelijk is dat het Tweede Vaticaans Concilie (1963) geen melding maakt van een 'sociale leer van de kerk'. In 1971 deed Paus Paulus VI ter gelegenheid van de tachtigste verjaardag van *Rerum Novarum* de encycliek *Octogesimo Adveniens* verschijnen. Ook hij neemt duidelijk afstand van een eigen keuze van de kerk in de scholienstrijd van economen.

Met enige spanning wordt nu uitgekeken naar de encycliek die in mei van dit jaar het licht zal zien, precies 100 jaar na *Rerum Novarum*. Deze spanning is gewettigd omdat de huidige Paus 10 jaar geleden in de encycliek *Laborem Exercens* de sociale leer van de kerk weer introduceerde. Daarmee zou er sprake zijn van 'een beter weten' van de zijde van de kerk, zonder welk hoger inzicht het welvaren van deze wereld niet verzekerd is². Als deze visie ook nu weer wordt verwoord, zal de (Poolse) Paus zich met name tot spreekbuis van de katholieken in Oost-Europa maken, die de op persoonlijk winstbejag uit zijnde kapitalisten evenzeer wantrouwen als de centrale planners die hun macht zien gedecimeerd³. De kerk heeft in het democratiseringsproces in deze landen een belangrijke politieke rol vervuld en zou ook nu de zekerheid bieden waarnaar velen verlangen.

De aangekondigde encycliek komt ook in ander opzicht op een bijzonder moment. Stond *Rerum Novarum* op het beginpunt van de derde lange golf in de economie (de derde Kondratieff), in deze jaren zijn veel economen het eens over de start van de vijfde Kondratieff die opnieuw grote maatschappelijke veranderingen met zich brengt⁴. Op zichzelf is dit voldoende reden voor een nieuw debat over de economie. Veel begrippen zijn langzamerhand versleten en ook over de gebrekkige betekenis van de klassieke scholen in de economie zijn velen het eens.

Het verbleken van het ideaal van de verzorgingsstaat zal ertoe hebben bijgedragen dat het aanstaande Christelijk Sociaal Congres (Nederland viert in november van dit jaar op eigen wijze 100 jaar 'sociale kwestie') in het teken staat van de bedreigde verant-

woordelijkheid van het individu. De zinloosheid die velen ervaren, kan volgens de organisatoren van dit congres worden bestreden door het toekennen van verantwoordelijkheid aan een ieder in deze samenleving. Niet alleen functionele verantwoordelijkheid (op grond van ieders rol) maar ook substantiële verantwoordelijkheid is aan de orde, waarmee een ieder medeverantwoordelijk is voor de zingeving van het bestaan en daarmee ook voor de gevolgen van het handelen van de maatschappij. De Nederlandse kerken roepen daarmee op tot bezinning op de verantwoordelijkheid van mensen en organisaties⁵.

Uit de toegenomen belangstelling voor bedrijfs-ethiek mag eveneens worden opgemaakt dat steeds meer over de doelstelling van organisaties wordt nagedacht. Daarbij wordt wel gesteld dat organisaties zich bevinden in een spanningsveld van ethische en economische doelstellingen. Dit is onjuist. Als in een bedrijf de zingeving ontbreekt, zijn creatieve processen niet of nauwelijks uitvoerbaar. Vernieuwing van producten en productieprocessen blijft uit en de onderneming veroudert. Bezuiniging en sanering zijn vervolgens de noodgrepen die – zo heeft de praktijk geleerd – alleen tot rendementsherstel leiden als zij samengaan met een bezinning op de 'shared values' van de organisatie.

Onze samenleving heeft grote behoefte aan creativiteit. Deze taak moet worden opgenomen door mensen en organisaties op elke plaats in de samenleving. Het zijn de mensen zelf die zich bewust moeten zijn van de eigen substantiële verantwoordelijkheid. Het kapitalisme heeft zichzelf overleefd, het Marxisme heeft zich niet staande gehouden. Ook aan de kerk mag dezer dagen geen sturend vermogen worden toegekend. Als Paus Johannes Paulus II ons dit in zijn binnenkort te publiceren encycliek wil laten weten, vervult hij een uitstekende taak; als het streven naar actieve politieke macht van de kerk de drijfveer is, zal de encycliek aan velen in onze samenleving voorbij gaan.

W.J. de Ridder

1. Th.A.G. van Eupen, *Kerken spreken over arbeid*, SMO, 1985, blz. 10.

2. Van Eupen, op. cit., 1985, blz. 13.

3. Zie ook J. Wyles, *Vatican prepares attack on sins of capitalism*, *Financial Times*, 9 maart 1991.

4. E. Keus en W.J. de Ridder, *De vijfde Kondratieff*, SMO, 1990.

5. *Bedreigde verantwoordelijkheid*, Stichting 1991.